

Τα πλατωνικά στερεά που αποδίδονται στα αρχαία στοιχεία, από το *Harmonices mundi* (Αρμονικοί κόσμοι), βιβλίο Ε', Γιοχάνες Κέπλερ, 1619, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Kepler-Kommission

Στον *Τίμαιο*, ο Πλάτων συνθέτει την εικόνα της καταγωγής και των ιδιοτήτων του κόσμου. Ακόμη και πριν από τη φυσική ύπαρξη των πέντε στοιχείων –της φωτιάς, του αέρα, του νερού, της γης και του αιθέρα– η ύλη συγκροτούνταν ενώ έπαιρνε μορφή, όπως λέει ο Πλάτων, σύμφωνα με ιδανικά γεωμετρικά στερεά, των οποίων οι έδρες είναι ισόπλευρα κανονικά πολύγωνα και οι κορυφές τους εφάπτονται της επιφανείας μιας σφαίρας που τα περικλείει. Υπάρχουν ακριβώς πέντε πολύεδρα που πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις. Οι μαθηματικές σχέσεις ανάμεσα σε αυτά τα στερεά και οι σχέσεις των στοιχείων μεταξύ τους επήρτησαν πληθώρα θεωρητικών παραλληλισμών.

διάλογο με τους φιλοσοφικούς του προγόνους –συγκεκριμένα με τον Πυθαγόρα, τον Ηράκλειτο, τον Παρμενίδη και τους σοφιστές– προκειμένου να φτάσει στη δική του φιλοσοφική θέση. Η διαλεκτική του μέθοδος προσέγγισης της φιλοσοφίας βασιζόταν στο ότι, κατά κύριο λόγο, απέφευγε να παρουσιάσει εμπειρικές διαπιστώσεις ως βέβαιη γνώση. Παρουσίαζε, ωστόσο, μεθοδολογικά συμπεράσματα, είτε επρόκειτο για επιστημολογικά, είτε για λογικά ή για γλωσσικά, κατά κανόνα ως μόνιμα.

Στο πλαίσιο της γνώσης που παρουσιάζεται ως βέβαιη, βρίσκονται ισχυρισμοί όπως ότι πρέπει να υπάρχουν ιδέες, συγκεκριμένα η ιδέα του Αγαθού, ότι το *κακώς ποιείν* είναι χειρότερο από το *κακώς πάσχειν*, ότι πρέπει να αναγνωρίζεται η δυνατότητα μάθησης και γνώσης και ότι ο λογικός βίος πρέπει να προτιμάται από το αντίθετό του. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πλατωνικής φιλοσοφίας είναι ότι χρησιμοποιεί αφειδώς μύθους και παραβολές· η πρακτική αυτή, εντούτοις, δεν αποτελεί επιστροφή στο μυθικό σκέπτεσθαι – οι μύθοι χρησιμεύουν για να ερμηνεύσουν με παραδείγματα, να εξηγήσουν και να συμπληρώσουν τα επιχειρήματα, όχι για να τα αντικαταστήσουν, και, βέβαια, σε καμία περίπτωση για να τα αντικρούσουν.

Η φιλοσοφία του Πλάτωνα επικεντρώνεται στην ηθική. Κύριο μέλημά του είναι να αποδείξει τη δυνατότητα βέβαιης γνώσης. Ενώ οι ηθικές αμφισβητήσεις του Σωκράτη αφορούσαν κατά κύριο λόγο προβλήματα ατομικής ηθικής, ο Πλάτων δίνει έμφαση στη γενικότερη άποψη της κοινωνικής ηθικής, στο γενικότερο πλαίσιο της οποίας σημαντικό ρόλο έπαιζε το ζήτημα της σωστής ανατροφής και εκπαίδευσης των νέων.

Η πλατωνική θεωρία των ιδεών

Πρόθεση του Πλάτωνα με τη θεωρία των «ιδεών» ήταν να εγκαθιδρύσει ένα φιλοσοφικό υπόβαθρο με τη βοήθεια του οποίου θα μπορούσε να αντιταχθεί στον υποκειμενισμό και στο σχετικισμό των σοφιστών, αποδεικνύοντας έτσι ότι είναι εφικτή η αντικειμενική γνώση της αλήθειας. Η αφετηρία για τις εκτιμήσεις του ήταν το επιστημολογικό αξίωμα ότι το όμοιο αναγνωρίζεται μόνο από το όμοιο, δηλαδή, ότι τα αντικείμενα της γνώσης ανταποκρίνονται στην ικανότητα για γνώση (και το αντίστροφο), κάτι που σημαίνει συγκεκριμένα ότι η βεβαιότητα της γνώσης εξαρτάται από το αντικείμενό της, γι' αυτό και τα μεταβαλλόμενα αντικείμενα του εμπειρικού κόσμου δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να οδηγήσουν σε μόνιμα βέβαιη γνώση. Παρ' όλα αυτά, για να δείξει ότι η μόνιμα βέβαιη γνώση είναι εφικτή, ο Πλάτων προϋποθέτει την

ύπαρξη των «ιδεών» ως αντικειμένων συγκεκριμένου είδους γνώσης, οι «ιδέες», επομένως –κατ' αναλογία με την παρμενίδεια σύλληψη του είναι– θεωρούνται αμετάβλητες, αιώνιες και (αντίθετα από το μεταβαλλόμενο εμπειρικό κόσμο) μη αντιληπτές με τις αισθήσεις αλλά γνώσιμες μόνο με το νου. Όποιος έχει αναγνωρίσει αυτές τις ιδέες (τις οποίες, παρεμπιπτόντως, ο Πλάτων δεν ισχυρίστηκε ποτέ ότι τις έχει αναγνωρίσει) έχει αποκτήσει αμετάβλητη, μόνιμα βέβαιη γνώση, και όχι απλή γνώμη (*δόξα*), στην οποία αρκούνται οι πλατιές μάζες και η οποία αντιπροσωπεύει το μέγιστο εφικτό στην όλη σφαίρα της αντίληψης.

Υπάρχουν ιδέες για όλα τα γνωστά πράγματα: για τα όντα της φύσης (π.χ. τα ζώα και τα φυτά), για τα τεχνουργήματα (π.χ. τα τραπέζια), για τις ηθικές και πολιτικές έννοιες (π.χ. τις αρετές ή τις διάφορες μορφές διακυβέρνησης) και κυρίως για τα αντικείμενα της γεωμετρίας (π.χ. τους κύκλους ή τα τρίγωνα). Προπάντων, όσον αφορά αυτά τα τελευταία, πάνω στο πρότυπο των οποίων συνέλαβε ο Πλάτων τη θεωρία του, αλλά και όσον αφορά τις κοινωνικές δομές, γίνεται άμεσα προφανές ότι η εμπειρική πραγματικότητα δεν ανταποκρίνεται ποτέ στην ιδεατή, για αυτό και αυτά τα ίδια σχεδόν διαλαλούν ότι πρόκειται για μια *a priori* ιδεατή κατασκευή. Έτσι, η πλατωνική θεωρία των ιδεών δημιουργεί έναν κριτικό μηχανισμό, με τον οποίο θα πρέπει να εξεταστούν οι επικρατούσες συνθήκες στην ηθική, στην παράδοση και στο κράτος.

Ο Πλάτων, προκειμένου να καταστήσει ευλογόφανη τη δυνατότητα γνώσης των ιδεών, εξιστορεί κάποιο μύθο, σύμφωνα με τον οποίον οι ψυχές, που θεωρούνται αθάνατες, έχουν, κατά την προγεννητική τους κατάσταση, έρθει σε επαφή με όλες τις ιδέες· η γέννηση εξαλείφει αυτήν τη γνώση, η οποία, όμως, μπορεί να επανενεργοποιηθεί με την *ανάμνηση*. Για τον Πλάτωνα, η μάθηση δεν είναι η γνώση από την αρχή, αλλά μια πορεία προς την ανάμνηση. Ψυχολογικά, ο δρόμος προς τη γνώση των ιδεών ξεκινάει από διάφορες αισθητηριακές εντυπώσεις του ίδιου είδους (π.χ. ωραίων αντικειμένων ή ανθρώπων), μέχρι που στο τέλος εμφανίζεται η περικλείουσα τα πάντα και μοναδιαία ιδέα του Ωραίου καθεαυτού. Ο Πλάτων περιγράφει την επιστημολογική πορεία ως διαδοχική διαδικασία πέντε σταδίων: 1) κατονομασία 2) ορισμός 3) είδωλο 4) ενόραση και επιστήμη 5) αυθόρμητη, αφινίδα έλλαμψη της ιδέας. Στο τελικό στάδιο, δηλαδή στη θέαση των ιδεών, φτάνει κάποιος μόνο αφού έχει περάσει όλα τα προηγούμενα στάδια, ενώ αποκάλυπτεται μόνο σε εκείνους που έχουν διάγει φιλοσοφικό βίο για μεγάλο χρονικό διάστημα σε σχέση με τους άλλους.

συγκεκριμέ-
μενώς –κατ'
της του είναι–
και (αντίθετα
μο) μη αντι-
μεις μόνο με
αυτές τις ιδέες
των δεν ισχυ-
ρει) έχει απο-
νώση, και όχι
ούνται οι πλα-
το μέγιστο

τα πράγματα:
και τα φυτά),
έξια), για τις
αρετές ή τις
αι κυρίως για
τους κύκλους
αυτά τα
αίων συνέλα-
όσον αφορά
προφανές ότι
παποκρίνεται
α ίδια σχεδόν
ιδεατή κα-
των ιδεών δη-

τον οποίο θα
και συνθήκες
ατος.

ήσει ευλογο-
ών, εξιστορεί
ον οι ψυχές,
ατά την προ-
αφή με όλες
τη γνώση, η
αηθεί με την
η δεν είναι η
αία προς την
ος τη γνώση
αθητηριακές
αίων αντικει-
αλος εμφανί-
αδιαία ιδέα
αγράφει την
η διαδικασία
ός 3) είδω-
τη, αιφνίδια
ηλαδή στη
α αφού έχει
ενώ αποκα-
διάγει φιλο-
α σε σχέση

Η οντολογία, η θεωρία των διαφορετικών ειδών και σφαιρών ύπαρξης, απορρέει απευθείας από τη θεωρία των ιδεών. Στην κορυφή της ιεραρχίας της ύπαρξης βρίσκονται οι ιδέες. Μόνον οι ιδέες υπάρχουν, κυριολεκτικά, και αποτελούν τα αρχέτυπα για τον κόσμο των αισθήσεων. Αντίθετα, ο εμπειρικός κόσμος, τα φυσικά, αντιληπτά, μεταβατικά αντικείμενα των αισθήσεων, κατά τον Πλάτωνα, δεν έχουν ανεξάρτητη ύπαρξη, αλλά υπάρχουν μόνο και μόνο λόγω της «συμμετοχής» τους στις ιδέες, των οποίων είναι απλώς αντίγραφα ή είδωλα. Η συγκεκριμένη διάκριση ανάμεσα στις σφαίρες της ύπαρξης αντανακλάται στη διάκριση ανάμεσα στην ικανότητα για γνώση μέσω διάνοιας και μέσω αντίληψης. Ωστόσο, στο όψιμο έργο του, τον *Τίμαιο*, ο Πλάτων καταργεί αυτόν τον αυστηρό διαχωρισμό των διαφορετικών σφαιρών ύπαρξης και γνώσης, εν μέρει τουλάχιστον, εισάγοντας τον απεριόριστο χώρο ή την άμορφη ύλη, ή (αντλώντας από την πυθαγόρεια παράδοση) τους ιδανικούς αριθμούς, ως ενδιάμεσες περιπτώσεις ανάμεσα στις ιδέες και στον κόσμο των αισθήσεων, αλλά εισάγοντας επίσης και την έννοια της ορθής ή αληθούς γνώμης, που βρίσκεται ανάμεσα στην αλήθεια και αποδίδεται στο νου και στις ιδέες, από τη μια, και στην απλή γνώμη, από την άλλη, που σχετίζεται με τον εμπειρικό κόσμο.

Ηθική και πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα

Το κατευθυντήριο φως σε κάθε ατομική και κοινωνική ενέργεια, όπως επίσης και σε κάθε θεωρητική προσπάθεια, είναι η ιδέα του Αγαθού, που βρίσκεται στην κορυφή του κόσμου των ιδεών, ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, ξεχωρίζει από όλες τις υπόλοιπες ιδέες. Πρέπει να σημειωθεί, παρεμπιπτόντως, ότι ο Πλάτων πουθενά δεν δίνει κάποιον ακριβέστερο ορισμό της έννοιας του Αγαθού. Ως η κορυφαία ιδέα, έχει την ευθύνη να διασφαλίζει την ύπαρξη των υπόλοιπων ιδεών, επομένως και όλου του κόσμου, την ευθύνη να εγγυάται τη χρησιμότητα των ιδεών στην επιστήμη και στην πράξη, να αποτρέπει την άτοπη χρήση της γνώσης και των ικανοτήτων και να καθορίζει τη σωστή σχέση μέσων και σκοπών σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Η ανάλυση που αναπτύχθηκε στους πρώιμους διαλόγους σχετικά με τις διάφορες αρετές (ανδρεία, δικαιοσύνη κ.λπ.) παρουσιάζει μια πρότυπη ιδανική εικόνα διαφορετική από εκείνη της πραγματικής κοινωνικής πρακτικής, που στα μάτια του Πλάτωνα φαινόταν τελείως διεφθαρμένη. Αυτή η εικόνα θα χρησίμευε και ως κριτική για τις προκαταλήψεις και τις ευρέως διαδεδομένες αξίες, πιο συγκεκριμένα για τις απόψεις των σοφιστών και των πολιτικών. Το διδακτό της αρετής, το κεντρικό θέμα του *Μένωνα*, βασίζεται στην προϋπόθεση ότι

Η Σχολή των Αθηνών,

νηπογραφία, Ραφαήλ, 1508-1511, Βατικανό, Ρώμη

Στην αρμονική της ποικιλία, η νηπογραφία του Ραφαήλ φαίνεται να απεικονίζει όχι μόνο μια πλειάδα φιλοσόφων, αλλά και την ίδια τη φιλοσοφία, καθώς και τις αφηρημένες αισθήσεις της σκέψης με αρχιτεκτονική αναλογία. Στην πραγματικότητα, η γνώση της αρχαιότητας κατά την Αναγέννηση ήταν αποσπασματική, ωστόσο ελάχιστοι θεατές θα το υποψιάζονταν αυτό, αν ληφθεί υπόψη η τυχαία αλλά αριστοτεχνική συγκέντρωση από τον καλλιτέχνη χαρακτήρων και κινήσεων σε ένα πανόραμα απεικονισμένων θεμάτων. Ο Ραφαήλ γνώριζε, φυσικά, ότι δεν έζησαν όλοι οι εικονιζόμενοι φιλόσοφοι την ίδια εποχή· δεν αναπαριστά, άλλωστε, κάποια ιστορική σκηνή. Λίγα από τα πρόσωπα είναι αναγνωρίσιμα. Στο κέντρο, ο Πλάτων, με τον *Τίμαιο* υπό μάλης, δείχνει αδιάφορα προς τον «ουρανό των ιδεών», ενώ ο μαθητής του Αριστοτέλης έχει τεντώσει το χέρι του μπροστά του. Δεν πίστευε –και αυτός είναι ο συμβολισμός εδώ– στις πλατωνικές ιδέες· για αυτόν, το Καθόλου και το Επιμέρους αποδίδονταν με τα επίγεια πράγματα. Ο Σωκράτης, με την πλάτη γυρισμένη και στους δύο, μετράει στα δάχτυλά του επιχειρήματα. Σε πρώτο πλάνο, αριστερά, γράφει καθιστός ο Πυθαγόρας, ενώ μια πλάκα μπροστά του δείχνει τις αρμονικές αριθμητικές αναλογίες. Ο Διογένης βρίσκεται ξαπλωμένος ημίγυμνος και αναιδής στα σκαλιά, ενώ, στην άκρη δεξιά, ο Πτολεμαίος, ως εστεμμένος βασιλιάς, κρατάει μια σφαίρα.